

*** RECENZE ***

Баландіна, Н. Ф.: Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті. Видавництво "АСМГ", Київ 2002, 331 с.

Останнім часом увагу дослідників усе частіше привертають прагматичні кліше (ПК), які відтворюються мовцями в процесі комунікації. Вони є стандартизованими мовними знаками, що відображають стереотипні соціальні ситуації і, як такі, безперечно підлягають дослідженню як з погляду системи мови, так і з точки зору її реалізації. До однієї з перших спроб такого дослідження і належить рецензована монографія Н.Ф. Баландіної, присвячена чеським прагматичним кліше в комунікативному контексті.

Монографія складається з вступу, двох основних розділів, висновків і списку літератури, який містить 328 позицій.

Основному змісту передують стислий, але ємний вступ з акцентуалізацією специфіки об'єкта – динамічної (мовленнєвої) і статичної (мовної) водночас. Автор обґрунтовує думку, що ПК слід вивчати як прагматично осмислені мовні знаки з їх комунікативною специфікою, міцною пов'язаністю із ситуацією і прагматичним значенням. Останній аспект виявився настільки важливим, що став предметом вивчення самостійного першого розділу, який так і називається: „У пошуках значення чеських прагматичних кліше”.

При з'ясуванні семантичної природи ПК Н.Ф.Баландіна наголошує на необхідності брати до уваги прототипові об'єктивні значення. На її думку, вивчення значення ПК має відбуватися "з погляду контекстуальності й функціональних взаємозв'язків з урахуванням мети мовців при їх уживанні"(с. 9). Отже, чеські прагматичні кліше досліджуються в руслі одного з найбільш актуальних напрямів сучасного мовознавства, зорієнтованого на мову не як формальну систему, абстраговану від умов її вживання, а як засобу комунікативного впливу. Поставлений на цьому акцент і врахування дієвої специфіки об'єкта дозволив авторові зосередитись на трьох складових значення – референційній, емоційній і функціонально-смысловій (ілокутивній). Оригінальність підходу полягає в тому, що традиційні семантичні поняття розглядаються в комунікативному контексті, який дозволяє представити семантику не статично, а динамічно. Дослідниця переконливо доводить, що не тільки емоційне значення, а й референційне і смислове мають прагмасемантичні характеристики і залежать від мовного і позамовного контексту. Як важливий факт семантичної структури виділено автореферентність, яка вказує на ідеальні стереотипні ситуації, локалізовані в системі координат "я – ти – тепер – тут". Цікавими є думки про проблему істинності

мовних формул, точніше неістинності (форму мовної лжі), яка у мовленнєвій взаємодії приносить користь; зокрема, увага зосереджується на двох різновидах – викривленні та неточності референції.

Не менш цікавими є роздуми про емоційне значення прагматичних кліше, його мовних індикаторів, а також пов'язаної з ним проблеми ширості. Емоційна доля значення слугує дейксісом емоційно-чуттєвого поля інтеракції. Найбільша увага приділена функціонально-смісловій долі значення. На основі елементарних смислів пресупозиції та мети вживання знаків виділено три основних різновиди функцій: інтеракціональні, актомовленнєві, структурні, які більш-менш послідовно представлені в різних угрупованнях. Дослідниці вдалося в руслі динамічної семантики переконливо довести наявність системних – синтагматичних і парадигматичних – зв'язків.

Матеріал другого розділу "Функціональні різновиди чеських прагматичних кліше в мовному і позамовному контекстах" засвідчує думку автора про те, що смислове значення, водночас будучи функціональним, є головним у семантичній структурі ПК. Інтерес представляє подана класифікація ПК – метакомунікативних, спонукальних, оцінних, співпереживання, подяки, вибачення і негопозитивних. Найчисленнішою є група метакомунікативних ПК, перший різновид яких слугує встановленню контакту і регуляції поведінки, а другий – своєрідним авторським коментарем до сказаного. Неоднорідність метакомунікативів подана ще й за ознакою ритуальності чи наявності у них семи етикетності. Цілком виправдані є виділення в окреме угруповання спонукальних ПК, де подано тонкий і детальний аналіз інтеракціональних та ілокутивних функцій, визначення яких детерміноване такими чинниками, як зацікавленість співрозмовників у результатах дії, залежністю/незалежністю комунікативних позицій, можливістю альтернативної реакції на спонукування. З огляду на однотипність структури оцінних прагматичних кліше значну увагу приділено ролі лексики, що репрезентує етнічно зумовлені цінності, рефлексії яких виявляються у прагматичних кліше похвали, компліменту і схвалення. У дослідженні формул співпереживання значний акцент робиться на емоційному факторі, який, з одного боку, активізується при вживанні ПК, а з іншого, – є стимулом для їх уживання. Подяки і вибачення розглядаються окремо, хоча, як справедливо зауважує дослідниця, вони можуть входити і до оцінних, і до емоційно детермінованих знаків. Останніми подано негопозитивні ПК, що докорінно вирізняються серед усього масиву формул своєю інформаційністю.

Серед позалінгвістичних факторів найбільшу увагу приділено емоційному тлу, ступеню ввічливості і сфері вживання, які разом чи окремо впливають на вибір формули, здатної згідно із закладеним у ній потенціалом звучати у високій, нейтральній чи фамільярній тональності:

Вивчення кожного ілокутивного різновиду ґрунтується на визначенні пресупозиції вживання, функцій, мовних індикаторів, а також засобів, що впливають на зростання прагматичної сили. У цілому авторіві вдалося довести, що не тільки лексичні засоби, а й навіть такі граматичні категорії, як час, спосіб, вид, особа, мають прагмасемантичні ознаки.

Дослідження виконано на чеському мовному матеріалі, тому доречно, що автор привертає увагу читача до особливостей чеського мовного етикету. Вивчення чеського мовного етикету в чесько-українському зіставному плані, що спирається на мовну ситуаційну еквівалентність, збагачує дослідження функцій і значень ПК в комунікативному контексті.

Нова монографія гідно представляє традиції української богемістики: вона подає нові дані про закономірності комунікативно-прагматичного функціонування прагматичних кліше в реальному контексті і, тим самим, сприяє розв'язанню однієї з актуальних проблем сучасної лінгвістики – опису закономірностей уживання прагматично осмислених одиниць. Уперше на матеріалі чеської мови здійснено комплексний аналіз прагматичних кліше з урахуванням семантичного й прагматичного аспектів, встановлено й системно описано функціональні типи, виявлено корпус мовних засобів – індикаторів того чи іншого функціонального різновиду.

Йозеф Андерш

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Rossica Bratislavensia I. Jazykovedný zborník Katedry ruského jazyka a literatúry. Univerzita Komenského, Bratislava 2002, 124 s.

Настоящий сборник является первой попыткой в предполагаемой серии сборников, составляемых на кафедре русского языка и литературы философского факультета Университета им. Коменского в Братиславе и посвященных результатам научно-исследовательской деятельности словацких русистов (т. е. сотрудников названной кафедры и других отечественных русистов), а также и зарубежных специалистов, работающих в разных областях русского языкознания.

В начале сборника помещено содержание («Содержание», с. 3), следует краткое вступительное слово («Предисловие», с. 5–6), в котором члены редколлегии задумываются над содержанием настоящего первого номера сборника, в котором включены статьи исключительно преподавателей вышеуказанной кафедры.

Тематика представленных в данном выпуске сборника статей разнообразна. Автором первой статьи «Ксенолексика испанского происхождения в русском языке периода 60–90-х годов 20 века», с. 7–24) является Е. Н. Барышникова. В ней рассматриваются лингвокультурные контакты русского и испанского языков, главным образом в период первой половины XX века, с собственно лингвистической точки зрения. Внимание уделяется заимствованиям из испанскоязычных областей. Я. Бенковичова предлагает впервые в словацкой русистской лингвистической литературе к обсуждению вопросы супплетивизмов с лексико-морфологической точки зрения в сопоставительном русско-словацком плане («К вопросу о супплетивизмах в русском и словацком языках», с. 25–29). В данном изложении сделана попытка определить понятие супплетивизма с учетом того, что широкое понимание лингвистами этого термина является подходящей исходной точкой